

PREFAȚĂ

I. Este oare construcția europeană un proiect frumos, dar atât de accelerat încât l-ar mai putea vedea doar elitele academice, jurnalistice sau cele ale birocrăției politice și administrative? De ce ar mai fi ascultate acestea, dacă lor însele pare a le fi cam slăbit entuziasmul, în urma aprofundării unor fenomene care arată că aventura construcției europene este ceva mai puțin grandioasă și eroică?

Julien Benda (1867–1956), în *La Trahison des clercs* (1927), denunța capitularea intelectualilor, trădarea misiunii lor de apărători ai raționalismului democratic în fața unei „cuceriri a vârstei moderne” a Europei: „*La condensation des passions politiques en un petit nombre de haines très simples et qui tiennent aux racines les plus profondes du cœur humain*”. Apoi, în „*Discours à la nation européenne*” (1933) referindu-se la diferitele feluri de oameni care vor să „facă Europa” (ca ordine politică, economică, juridică), considera că aceștia nu ar dobândi o adevărată victorie fără săvârșirea unei ordini intelectuale și morale.

Or, cum orice colectivitate presupune o voință de asociere și una de opoziție, care se pot „condensa” în dragoste și ură, nu cumva și oamenii din această ordine moral-intelectuală ar trebuie să se simtă însuflețiți de credința într-o „comunitate naturală”? Aceasta ar necesita, și ea, un gen de apostoli care-i propovăduiesc sistemul de valori, căci o mistică nu poate fi înlocuită decât printr-o altă mistică: „*Vous devez être des apôtres. Le contraire des savants. [...] Vous ne vaincrez la passion nationaliste que par une autre passion. Celle-ci peut être, d'ailleurs, la passion de la raison. Mais la passion de la raison est une passion, et tout autre chose que la raison*”.

Peste o jumătate de secol J. Habermas reia întrucâtva ipoteza amorsării sistemului de valori al comunității politice europene printr-o *emoție morală*, cum este această „pasiune pentru rațiune” încarnată în conceptul de *patriotism constituțional* – cadru în care deliberarea democratică nu s-ar mai putea reduce la impunerea unei poziții despre care o autoritate sau alta ar emite judecata că este mai bună sau mai

pertinentă. Referirea la „patriotismul constituțional” indică tot un gen de *sentimente morale colective*: recompoziția identitară a Europei printr-o „putere comunicațională” care creează acele „situații ideale de vorbire” între cetățenii egali tocmai pentru că recurg la „utilizarea publică a raționamentului”. Exigența acesteia este un anume tip de moralitate publică: „etica discuțiilor”, care ar genera o „descripție a situațiilor în așa fel încât modul în care fiecare își percepe interesele să rămână accesibil criticii altora” (J. Habermas, *De l'éthique de la discussion*. Paris, Cerf, 1992).

Există oare dovezi că „pasiunea pentru rațiune” nu este decât o abstracție de tip fichteian, iar „puterea comunicațională” à la Habermas s-ar încarna și în ceva mai trainic decât un fad consensus?

Iată o întrebare care își găsește reformulări, în funcție de diferitele discursuri care animă dezbaterile din spațiul public referitoare la tema construcției (integrării europene). De la discursurile *jurnalismului populist*, până la *criticile academice*. Discursurile jurnalistice recurg frecvent la viziunea unei Europe lăsate pe mâna unor elite care nu-și fac „slujba de elite”. Nu trebuie să cădem în capcana de a vedea în mass-media doar cazurile de *retorizare populistă* a problemelor publice, în scopul fabricării audienței cu orice preț. Este evidentă însă aici strategia de a fabrica, în mod artificial uneori, cadre de *interpretare moralistă* pentru orice fenomen, ca atunci când elitele sunt distribuite în rolul unor funcționari-birocrați care habar nu ar avea despre ce se întâmplă în „societatea profundă”. Dar o interpelare etică o regăsim și în discursurile academice atunci când realizează o critică inversă populismului mediatic, cum o face Sloterdijk, de pildă, în genul său aparent ironic, atunci când analizează unele supoziții moral-cognitive ale rezultatului referendumului din 29 mai 2005, privind Tratatul constituțional:

„*Le surréalisme français est sorti des musées et descendu dans les rues, où l'on porte des banderoles sur lesquelles est inscrit le slogan: «Le peuple ne cède pas sur son désir». Pour qu'il y ait des enfants gâtés – tels qu'on les aime –, il faut bien que quelques adultes s'occupent de la construction de la serre. On ne devient pas adulte en critiquant les eurocrates ou tous ceux qui s'occupent du bien-être*

collectif. Que les moyens qu'ils emploient soient ou non convaincants est une autre question. L'anti-élitisme et l'anti-adultisme ne mènent à rien” (Interviu în „Le Point”).

II. Definirea relației României cu Occidentul este o temă recurentă a dezbaterilor intelectuale, dincolo de conjuncturile istorice și politice. Iar uneori chiar o „modă”, cum remarca L. Vlad (2005) referindu-se la „redescoperirea *tradiției europene* după 1990”. Una dintre discuțiile esențiale care s-a reimpus după 1990 și s-a transformat într-o adevărată miză în perioada negocierilor de aderare vizează nevoia de a concilia ideea că România este „constitativ” europeană, prin tradițiile ei culturale, cu aceea a unei României care trebuie să devină europeană prin asimilarea unor valori, practici și politici.

Discuția reflectă de fapt o întreagă evoluție istorică a dezbaterilor intelectuale. Să amintim, doar cu titlu de exemplu, polemicele între europeniști, tradiționaliști și agrarieni care, potrivit lui K. Hitchens (2005), au dominat întreaga perioadă cuprinsă între mijlocul secolului al XIX-lea și cel de-al doilea război mondial. Sau omniprezentele „forme fără fond”. Radiografiile, pe orice tonalitate culturală ar fi ele enunțate, conchid de cele mai multe ori că România este europeană prin *vocație*, nu însă și prin „sistem”. O întreagă literatură pe filiera istoriei culturale și a mentalităților, a teoriei literare și a politologiei revine într-un fel sau altul asupra acestui sentiment de a fi în interiorul și în același timp în afara „locului” european; între asumarea unei identități europene explicite și configurarea unui orizont de aspirații și așteptări în raport cu „Europa”¹; între o identitate europeană percepută ca „evidentă” și una care se articulează în „proximitatea” Europei. „*Tentația nedesăvârșirii*” la care se referă D. Barbu (2001) a devansat până la urmă finalizarea oricărei reforme majore: „*Modernizarea societății românești a fost un proces lent și marcat de tentația nedesăvârșirii, încă și mai defensiv decât fenomenele similare din restul Europei Centrale*” (*ibid.*, 255).

¹ Nu vom detalia aici varietatea argumentelor și interpretărilor vizînd dimensiunea europeană a României.

Miza acestei dezbateri o putem intui chiar la nivel terminologic. Astfel, mențiunile aproape stereotipe la „Europa” și la „Occident” din discursurile publice – fie ele din perioada interbelică sau din (post)comunism – sugerează distanța dintre „noi” și „occidentali”, iar acest lucru este pregnant mai ales atunci când e vorba de practicile europene, adică, de stiluri de viață și de opțiuni practice. În anii regimului comunist iar mai apoi, în perioada diverselor „tranziții” spre democrația liberală, Occidentul în imaginarul social era suprapus de cele mai multe ori cu o Europă prosperă – simbol al normalității cotidiene și al libertăților cetățenești.

Într-un fel, percepția unui Occident ca fiind „dincolo” este comparabilă cu modul în care ne raportăm azi la Uniunea Europeană. Ambele idei sugerează existența unui sistem pe care încă nu l-am asimilat.

Este elocvent în acest sens că în anii care au precedat inițierea negocierilor dintre România și UE precum și în primii ani de contacte diplomatice, Uniunea Europeană era asociată de opinia publică mai mult cu Occidentul. În schimb, Uniunea Europeană era evocatoare mai ales la nivelul reprezentărilor mediatice: mai întâi, ca spațiu de putere selectiv (*clubul celor mai puternici, ansamblul țărilor civilizate și avansate, clubul elitelor, clubul democrațiilor occidentale* etc.) și, în al doilea rând, ca sistem decizional în interiorul căruia țările candidate sunt evaluate conform unor indicatori foarte preciși.

Pe de altă parte, tot în această perioadă de negocieri intense, discursurile publice invocă frecvent tradițiile europene constitutive ale României. Altfel spus, în tentativa de raliere la agenda politico-diplomatică, actorii publici (media în primul rând) au privilegiat *comunicarea de tip expert* proprie negocierilor, subliniind însă în același timp faptul că integrarea europeană este până la urmă expresia firească a aspirațiilor europene ale românilor. Ca proces decizional, integrarea europeană necesita o abordare în termenii unei candidaturi și deci, a unor criterii care trebuiau să fie asimilate prin evaluări succesive; ca proces identitar releva expresia unei voințe colective și, implicit, a unor afinități culturale și politice constitutive spațiului autohton.

Această caracteristică a discursului public tinde să se modifice odată cu finalizarea negocierilor de aderare și conturarea unui calendar al integrării. În spațiul public „Europa” este invocată constant, dar sensul nu mai trimite strict la activitatea instituțiilor europene și la candidatura României. În același timp, folosirea cuvântului „Occident” în discursurile publice nu mai pare atât de pregnantă. Cu cât trecerea de pragul de aderare „oficială” se conturează într-un eveniment iminent, cu atât comunicarea publică dezvoltă o serie de teme identitare, fiecare dintre ele vizând starea de fapt a colectivității (de unde, interesul pentru teme în genul „cum se prezintă România profundă” sau „cine sunt românii”, „care ar putea constitui adevăratele modele ale națiunii” etc.). Așadar, cu cât data aderării devine mai mult o chestiune de timp cu atât „Europa” și „europenii” semnifică niște realități distincte de spațiul autohton. Suntem, altfel spus, în Europa prin documentul oficial și în același timp nu suntem, prin diferențele care pentru moment ne separă și pe care va trebui să le surmontăm. Discursul mediatic reflectă poate cel mai bine această turnură identitară.

Dincolo de specificul unor conjuncturi geo-politice, trecerea de la discursul intelectualist (proiectul european ca vocație), la cel de tip expert (candidatura la sistemul european) și în final la discursul „în situație” (aderarea efectivă la sistemul european) actualizează în mod diferit dilema identității europene la români: respectiv, tensiunea dintre *vocația europeană și sistemul european*.

Ceea ce numim aici discurs „în situație” se referă la procesul prin care actorii instituționali și non-instituționali încep să utilizeze *repertoriul european* (terminologia oficială, reglementările, diverse tipuri de oportunități instituționale etc.) depășind astfel aria luărilor de poziție de tip expert și/sau politico-diplomatice. Studiile care alcătuiesc volumul de față pornesc de la o serie de cazuri concrete, relevante pentru modul în care actorii instituționali caută să își structureze un discurs public, pornind de la diversele resurse europene.

Volumul discută două cazuri generice: primul caz este cel al *actorilor instituționali* (media, organizații non-guvernamentale ș.a.) transformând diversele sisteme europene în resurse de acțiune publică; al doilea caz se referă la *actorii europeni oficiali* (precum Biroul de informare al Parlamentului European etc.) care își reajustează

discursul normativ în tentativa de a interacționa în spațiul public și de a-și diversifica publicul-țintă. Opțiunea de a analiza cazuri nu este întâmplătoare. Intenția noastră este de a evidenția cum anume actorii sociali își construiesc strategii menite a facilita trecerea de la discursul instituit al UE sau al experților, la discursul actorului social. Or, emergența unor strategii presupune interacțiuni sociale difuze și inegale ca amploare, ritm, motivație și performanță. Din acest punct de vedere, studiile nu prezintă tendințe, ci mai degrabă pun în evidență tentativele unor actori sociali de a se poziționa în raport cu discursul instituit al UE și de a-l *actualiza în situație*. Ne interesează să surprindem etape, momente și evoluții contradictorii în ceea ce am putea numi „socializarea” discursului și a sistemelor europene.

III. Descrierile și explicațiile în legătură cu integrarea țărilor candidate și în general cu tema Europei unite au dezvoltat un întreg vocabular analitic referitor la caracterul *incert* și la doza de *imprevizibil* care definesc aceste evoluții. Termeni precum *incertitudine*, structuri *emergente*, *deficitul* unor practici, *imaginare* și/sau *reinventare* intervin adesea în răspunsul autorilor care evaluează relevanța unor structuri și practici considerate „europene”. Comunitățile științifice caută un vocabular „realist” care să fie utilizat ca o contrapondere atât la vocabularul dominant al funcționarilor europeni cât și la conceptele „date”. De exemplu, *europenizarea* este un termen de-acum consacrat în literatura care discută construcția europeană. Generic vorbind, indică efectele preluării mecanismelor comunitare în diferite domenii ale vieții publice (economic, administrație publică, juridic etc.) și, corespunzător, dezvoltarea unor „logici de adaptare” în sistemele naționale.

Pornind de la această accepțiune largă putem distinge o varietate de definiții ale europenizării, în funcție de paradigma folosită pentru a studia „impactul” și „formele adaptării” la noi structuri. De pildă, una dintre cele mai invocate definiții are la bază distincția între o așa numită *europenizare sistemică* („*top-down*”, prin „mecanisme verticale”), care ar viza impactul reglementărilor comunitare asupra

politicilor naționale și *europenizare prin mecanisme interactive* („*bottom up*”), adică modalitățile prin care statele naționale interacționează cu structurile europene participând la dezvoltarea politicilor comunitare (Borzel, Risse, 2000). În alte abordări, mecanismele interactive sunt discutate nu atât în legătură cu acțiunea statelor, cât a actorilor sociali (instituționali și non-instituționali), de unde conceptul de *europenizare cognitivă* indicând modul în care actorii sociali (grupuri, instituții, comunități) se raportează la reglementările europene dincolo de presiunea calendarului aderării (în cazul țărilor în curs de aderare) sau a politicilor europene (Salgado, Woll, 2004 ; Favell, 2000).

Europenizarea prin sistem presupune o *transformare structurală a actorilor publici*. Prin contrast, discuția în termeni de europenizare cognitivă identifică *logici sociale și instituționale* ale construcției europene. Actorul social precum și cadrele de interpretare la care acesta recurge constituie, așadar, referențialul noilor piste de cercetare. Studiile de acest gen sunt preocupate de întrepătrunderea normelor oficiale și oficioase (de tipul „hard law” și „soft law”), a practicilor emergente și a celor „vechi” reconsiderate, a atitudinilor și comportamentelor de negociere sau rezistență. Premisa de bază e că europenizarea nu poate fi redusă la impactul instituțiilor asupra actorilor sociali. În fapt, aceștia reconstruiesc normele instituționale și convențiile locale, iar noile concepții și idei care rezultă sunt cele care în timp duc la apariția unor instituții. În aplicarea politicilor comunitare se interpun, așadar, semnificațiile pe care actorii sociali le conferă acestor politici precum și o întregă cultură publică în care actorul s-a format și în care și-a exersat competențele.

Desigur, literatura consacrată europenizării s-a instituit ca o pistă de cercetare complementară la analizele axate asupra «integrării europene». Aceste analize vizează *cadrul instituțional* și legislativ care preia mecanismele comunitare în vederea integrării statului în structuri transnaționale. De aceea, dacă definițiile europenizării variază, în schimb, distincția între *integrare europeană* vs.

europenizare este în prezent o premisă de bază a cercetărilor în domeniu².

Nu în ultimul rând, studiile despre asimilarea spațiului decizional european în varii contexte și „teritorii sociale” pot fi lămuritoare pentru felul în care actorii sociali percep schimbarea, recurgând la analiza sau, după caz, autoanaliza răspunsurilor „interne” la politicile europene. Altfel spus, în exercițiul instituirii noilor reglementări, se profilează un *discurs despre europenizare* – ca etichetă pentru tot ceea ce înseamnă schimbare socială. Europenizarea ca proces social poate genera un discurs despre europenizare ca *problemă publică*.

Literatura dedicată europenizării cuprinde o arie de cercetare relativ diversificată și exploatează modele teoretice, importate în principal din sociologia organizațiilor, sociologia constructivistă și științele cognitive. Potrivit sintezei realizate de Featherstone (Featherstone, Claudio M. Radaelli, *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press, 2003), literatura pe acest subiect include studii despre europenizarea partidelor politice, sindicatelor, universităților și a sectorului public. S-au impus de asemenea analizele referitoare la transformarea mecanismelor de negociere și la modul în care actorii naționali și locali instituie „noi structuri de oportunități”. În fine, poate cea mai prolifică nișă de cercetare cuprinde lucrări referitoare la condițiile în care pot fi formulate și aplicate politici comunitare în domenii specifice (economic, media, drepturi cetățenești etc.).

Studiile cuprinse în volumul de față pun în evidență diverse strategii de adaptare la reglementările europene, fiecare mobilizând o

---

² În România, sfera cercetărilor consacrate integrării europene și europenizării cunoaște deja o dinamică – au apărut colecții dedicate studiilor europene, studii de expertiză, sinteze și cercetări aplicate (de pildă, contribuțiile lui Daniel Dăianu, Alina Mungiu-Pippidi, Cristian Preda, Lazăr Vlăsceanu, Liviu Voinea ș.a.). Pentru moment predomină mai curând abordarea „integrării europene” decât cea consacrată „europenizării”. Remarcăm în acest context apariția volumului *România și integrarea europeană* (coord. Ana Maria Dobre, Ramona Popescu, Institutul European, 2005) care discută dimensiunea „*top down*” a europenizării, respectiv, „*impactul pe care Uniunea Europeană îl are asupra diferitelor instituții, actori și politici românești*” (p.17).

anumită temporalitate socială, comportamente și practici culturale. Ele reflectă o anumită înțelegere a *europenizării* (*bottom up*, prin mecanisme simbolice și cognitive) indicând comportamente instituționale și socio-culturale prin care reglementările comunitare sunt interpretate, asimilate și utilizate în „contexte”. Până la urmă, miza acestor studii ar fi surprinderea acelei procesualități pe care o amintește Featherstone: „*Europeanizarea, ca să o spunem direct, este o problemă de gradualitate. Presupune, de asemenea, o dinamică a calității, astfel încât efectele sale structurale nu sunt neapărat permanente sau ireversibile*” (Featherstone, *ibid.*).

IV. În spațiul public, dezbaterile despre politicile de difuzare și aplicare a reglementărilor europene au o vizibilitate mai mare decât cele care discută modul în care actorii sociali percep și utilizează aceste politici. Problematizarea integrării europene în spațiul public nu este întotdeauna relevantă pentru cetățean, dat fiind că reflectă mai ales agenda politico-diplomatică a negociatorilor și elitelor. Pe de altă parte, se omite uneori faptul că *europenizarea* este un proces care operează nu numai la nivelul sistemelor și al actorilor sociali care asimilează reglementările și politicile europene; instituțiile și oficialii europeni înșiși utilizează discursurile normative în comunicarea publică, conferindu-le noi dimensiuni. Una dintre secțiunile volumului de față este consacrată acestui aspect – reajustarea și/sau reinventarea discursului și practicilor cultivate de instituțiile europene.

În acest context, ar trebui subliniat că distincția oficiali europeni vs. actori sociali, care asimilează practicile europene, reprezintă un prim criteriu în funcție de care a fost alcătuită structura volumului.

Un al doilea criteriu se referă la sfera comunicatională în care intervin actorii și, implicit, la tipuri generice de discurs (discursul mediatic, discursul cotidian și discursul decizional). Astfel, volumul debutează cu o serie de studii consacrate spațiului public mediatic, la nivelul căruia sunt puse în evidență moduri de problematizare a integrării europene, elemente de cultură profesională a jurnalismului și emergența unor comportamente alocutive. Urmează o secțiune

dedicată unor cercetări calitative interesate de definițiile sociale ale „Europei” și realităților comunitare în *imaginarul cotidian*. Sunt abordate mecanisme specifice de construcție simbolică precum reprezentările sociale și unele forme de interpelare etică. Volumul se încheie cu studii care discută discursul „în situație” al unor actori decizionali europeni. Sunt analizate evenimente precum: campania de comunicare organizată de Biroul de informare al Parlamentului European și Reprezentața Comisiei Europene în Germania în contextul particular al campionatului de fotbal, reacția Comisiei Europene în „cazul Buttiglione” și situația specifică a redactării unei noi versiuni a Strategiei Europene de Securitate, ca o etapă în construcția unei identități europene în materie de securitate.

Discurs mediatic, discurs decizional și imaginar cotidian sunt sfere comunicaționale care își răspund una alteia, în măsura în care fiecare reprezintă o condiție de producere a spațiului public – a unui posibil *spațiu public european*. A analiza utilizarea repertoriului european în aceste sfere se poate dovedi un demers util, la înțelegerea modurilor în care în care se structurează o identitate europeană și un spațiu public european – în timp, prin contradicții și sincopă, prin excluderi, amalgame și conjuncturi. Astfel, studiul discursului european în cazuri și contexte particulare poate pune în evidență noi practici de mediere între ceea ce este dat și ceea ce se construiește sau, după caz, se reconfigurează. În condițiile emergenței *identităților „mozaic”*, conform formulei de-acum clasice a lui Neveu, „*identități fragmentate între roluri sociale, lumi trăite și micro-spații publice*”, spațiul public îndeplinește în primul rând o *funcție de mediere* între diferitele grupuri, instituții și organizații, între identități și afilieri diverse. Însă această funcție trebuie mereu reinventată, prin formule comunicaționale care mediază trecerea de la interesul „individual” la cel „general” și invers; de la spațiul public, la spațiul comun și la cel politic. Reinventarea practicilor de mediere nu poate fi disociată de modul în care actorii sociali se poziționează în raport cu normele și convențiile instituite și de felul în care ei raportează „*ceilalți*” și discută faptele „*care ne privesc*”.

Din acest punct de vedere, majoritatea analizelor subliniază incertitudinile cu privire la modelul identitar care ar putea sta la baza Europei comunitare. În fapt, discuțiile despre tipul de identitate europeană care s-ar putea dezvolta în timp par premature, atâta timp cât mecanismele de mediere între culturi și comunități nu sunt suficient de diversificate și adaptate în vederea unor proiecte transnaționale. În schimb, cultura medierii actualizată într-un spațiu public dedicat *vocației expresive a colectivităților* ar putea constitui filonul identității europene. Unele dintre analizele prezente în acest volum încearcă să propună deliberării publice, academice, dar și celei din spațiul cotidian, diverse practici de asumare și interpretare a sistemului european – premise ale construcției culturale a unei identități europene ce se explicitează tot mai mult atât din punct de vedere cognitiv, cât și ca „lume emoțională comună”.

Fără această explicitare autoevaluativă, comunitatea europeană nu ar fi decât o *comunitate imaginată* sub forma unor „coincidențe de plasamente și semnalări identitare”.

Spiritul viu care animă orice configurație identitară poate fi însuflețit doar printr-o pragmatică interculturală – politică, academică și cotidiană – care explicitează spațiul comun al sentimentelor morale și al judecăților normative, precum și universalitatea pasiunii pentru raționalitate.

*Camelia Beciu, Nicolae Perpelea
București, octombrie, 2006*